

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۵	مقدمه
۹	فصل اول: دامنه‌های تاریخی داوری همتا
۹	مقدمه
۱۲	تاریخچه داوری علمی
۱۹	مروری بر سابقه تاریخی چالش‌های انتخاب مدل مناسب برای داوری همتا
۲۲	گذاری بر روند توسعه داوری محرمانه
۲۵	ناشناس‌سازی در مقابل داوری باز: عینیت در مقابل تبلیغات
۲۹	خلاصه فصل
۳۰	بازاندیشی و خودآزمایی
۳۱	فصل دوم: دامنه‌های مفهومی پایه در داوری همتا
۳۱	مقدمه
۳۲	تعاریف و مفاهیم مرتبط
۳۳	مروری بر پیشینه مطالعاتی داوری همتا به عنوان محمل مدیریت مجلات علمی
۳۸	اهمیت داوری همتا
۳۹	اهداف داوری همتا
۴۰	مزیت‌های داوری همتا
۴۲	ارتباط علمی و داوری همتا
۴۴	ابزارها و مجراهای ارتباط علمی
۴۴	کتاب
۴۵	چکیده

صفحه	عنوان
۴۵	مجموعه یا خلاصه مذاکرات گردهمایی های علمی
۴۶	نقد
۴۶	کتاب شناسی
۴۶	پایان نامه ها و رساله های تحصیلات تکمیلی
۴۷	گزارش طرح های پژوهشی
۴۷	مجلات علمی
۴۹	خلاصه فصل
۵۰	بازاندیشی و خودآزمایی
۵۲	فصل سوم: وظایف داور همتا در چرخه نشر علمی
۵۲	مقدمه
۵۲	فرایند انتشار مقاله در مجلات علمی
۵۴	فرایندهای داوری همتا
۵۸	ملزومات و پیش نیازهای حضور در فرایند داوری همتا
۶۰	سیاهه واری و وظایف اصلی داور در فرایند داوری همتا
۶۵	اصول و چارچوب های نگارش گزارش داوری
۶۸	نمونه هایی از شیوه صحیح نگارش نظرات داوران همتا در گزارش های داوری
۷۰	خلاصه فصل
۷۱	بازاندیشی و خودآزمایی
۷۳	فصل چهارم: فناوری های نوین و داوری همتا
۷۳	مقدمه
۷۳	هوش مصنوعی و داوری همتا
۷۷	مدیریت اطلاعات داوری همتا
۸۰	خلاصه فصل
۸۰	بازاندیشی و خودآزمایی
۸۲	فصل پنجم: اخلاق در داوری همتا
۸۲	مقدمه
۸۳	مزایای اخلاق داوری
۸۵	دغدغه های اخلاقی انتخاب داور همتا

صفحه	عنوان
۸۹	مسئولیت‌های اخلاقی داور همتا در پذیرش دعوت‌نامه‌های داوری
۹۱	سوگیری در داوری همتا
۹۳	سوگیری مبتنی بر محتوا
۹۴	سوگیری تأییدی
۹۵	سوگیری محافظه‌کارانه
۹۵	سوگیری در برابر پژوهش‌های بین رشته‌ای
۹۵	سوگیری انتشار
۹۵	سوگیری تعارض منافع
۹۶	پدیده ناپایداری داوری همتا
۱۰۳	ابعاد اخلاقی ویرایش و اصلاح گزارش داوری همتا توسط دبیران علمی
۱۰۴	ضرورت تدوین دستورالعمل‌هایی در مورد ویرایش نظرات همتایان
۱۰۵	تعیین سطح و روش ویرایش گزارش‌های داوری همتا
۱۰۷	تعیین جایگزین‌هایی برای ویرایش
۱۰۸	اخلاق داوری و سرقت علمی
۱۱۱	اخلاق داوری همتا و چالش‌های سردبیری
۱۱۶	رهنمودهای اخلاق داوری برای مجله‌های علمی ایران
۱۲۲	رهنمودهای بین‌المللی اخلاق داوری
۱۲۲	رهنمودهای اخلاق داوری کوپ برای داوران
۱۲۴	رهنمودهای اخلاق داوری کوپ برای مجلات
۱۲۵	خلاصه فصل
۱۲۶	بازاندیشی و خودآزمایی
۱۲۹	فصل ششم: انواع رویکردهای مطرح در داوری همتا
۱۲۹	مقدمه
۱۳۰	رویکرد ارزیابی ساختاری
۱۳۳	رویکرد ارزیابی هنجاری و فرهنگی
۱۳۴	رویکرد ارزیابی محتوایی
۱۴۲	رویکرد ارزیابی کل‌گرایانه و یکپارچه
۱۴۳	رویکرد ارزیابی ترکیبی
۱۴۴	خلاصه فصل
۱۴۴	بازاندیشی و خودآزمایی

صفحه	عنوان
۱۴۶	فصل هفتم: مدل‌های داوری همتا
۱۴۶	مقدمه
۱۴۷	داوری همتای کور
۱۴۷	داوری همتای یک سو کور
۱۴۷	داوری همتای دو سو کور
۱۴۸	داوری همتای سه گانه ناشناس
۱۴۸	داوری همتای امضا شده/ داوری همتای شفاف
۱۴۹	داوری همتای مشارکتی
۱۵۰	داوری همتای باز
۱۵۰	داوری همتای باز پس از انتشار
۱۵۴	جمع‌بندی ویژگی‌ها، مزایا و معایب مدل‌های داوری همتا
۱۵۴	خلاصه فصل
۱۵۷	بازاندیشی و خودآزمایی
۱۵۸	فصل هشتم: ابعاد و ملاحظات داوری همتا در علوم انسانی و اجتماعی
۱۵۸	مقدمه
۱۵۸	مسائل داوری همتا در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی
۱۶۴	انواع رویکردهای داوری همتا در علوم انسانی و اجتماعی
۱۶۴	رویکرد سنتی
۱۶۵	رویکرد ارزیابی موضوعی
۱۶۷	ویژگی‌های داوران همتا در علوم انسانی و اجتماعی
۱۶۹	خلاصه فصل
۱۷۰	بازاندیشی و خودآزمایی
۱۷۲	فصل نهم: مسائل و شاخص‌های ارزیابی مقاله، کتاب، طرح پژوهشی و پایان‌نامه
۱۷۲	مقدمه
۱۷۳	مهم‌ترین معیارهای داوری همتای مقالات پژوهشی در مجلات علمی
۱۸۷	مسائل و چالش‌های داوری همتای مقاله‌های مروری در مجلات علمی
۱۸۸	مهم‌ترین معیارهای داوری همتای کتاب‌های دانشگاهی
۱۸۹	مهم‌ترین معیارهای داوری همتای طرح‌های پژوهشی
۱۹۰	مهم‌ترین معیارهای داوری پایان‌نامه‌ها/ رساله‌های تحصیلات تکمیلی

صفحه	عنوان
۱۹۱	خلاصه فصل
۱۹۱	بازاندیشی و خودآزمایی
۱۹۳	فصل دهم: دیدگاه ذی‌نفعان در خصوص ابعاد، مسائل، چالش‌ها و ملاحظات داوری علمی در ایران
۱۹۳	مقدمه
۱۹۴	دیدگاه ذی‌نفعان در خصوص مسائل، معیارها و شاخص‌های کمی و کیفی داوری انواع تولیدات ...
۱۹۸	دیدگاه ذی‌نفعان در خصوص مسائل و چالش‌های مجلات ایرانی در زمینه داوری علمی مقالات
۲۰۱	دیدگاه ذی‌نفعان در خصوص الزامات مطرح در چرخه داوری بر اساس انتظارات نظام علمی از ...
۲۰۸	دیدگاه ذی‌نفعان در خصوص چارچوب‌های ضروری در زمینه اخلاق داوری، با توجه به ...
۲۱۸	خلاصه فصل
۲۱۹	بازاندیشی و خودآزمایی
۲۲۱	فصل یازدهم: توصیه‌ها و پیشنهادهای اجرایی
۲۲۱	مقدمه
۲۲۳	توصیه به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان پژوهشی
۲۲۴	توصیه به دبیران علمی
۲۲۵	توصیه به داوران هم‌تا
۲۲۶	توصیه به پدیدآورندگان
۲۲۷	خلاصه فصل
۲۲۷	بازاندیشی و خودآزمایی
۲۲۹	فهرست منابع
۲۳۶	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۲۳۸	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی
۲۴۰	نمایه

پیشگفتار

همواره داوری همتا نقش تعیین کننده‌ای در انتشار یافته‌های علمی و مشارکت فعالانه دانشمندان در مراودات علمی و پژوهشی برعهده داشته است. انتشار روزافزون مجلات و آثار علمی در سطح بین‌المللی و نقش و جایگاه آن‌ها در ارزیابی‌های علم و فناوری کشورها، حکایت از پویایی این نقش و جایگاه داوری در توسعه آثار علمی دارد. امروزه از مجلات و آثار علمی در تصمیم‌گیری‌های مربوط به ارتقای اعضای هیئت علمی، ارزیابی مؤسسات پژوهشی و دانشگاهی، شناسایی میزان مشارکت کشورها، سازمان‌ها و دانشمندان در فرایندهای علمی و مانند آن استفاده می‌شود. همین امر بیش از هر چیز گوشزدکننده ضرورت‌های مطرح در مدیریت، انتشار و ارزیابی محتوای مجلات و آثار علمی است. در صورتی که فرایند مدیریت و انتشار مجلات علمی که داوری نیز تحت تأثیر آن قرار دارد، به صورتی نظام‌مند و به دور از مسائل بروکراتیک پیش نرود، بخش اعظمی از ارتباطات علمی را که رسالت اصلی مجلات علمی است با آسیب و مخاطره جدی روبه‌رو خواهد کرد.

با جدی‌تر شدن بحث بین‌المللی‌سازی مجلات و آثار علمی، ضرورت توجه به مسائل و مشکلات داوری منابع علمی، به‌ویژه در مجلات، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. ضرورتی که تعیین‌کننده میزان نقش داوران همتا در عرصه ارتباطات علمی در سطح ملی و بین‌المللی است. لذا داوری دقیق، به‌موقع و عالمانه آثار در جوامع علمی توسعه‌یافته مورد توجه بسیار بوده و شیوه اجرای فرایند داوری علمی به عنوان مهم‌ترین شاخص ورود مجلات به نمایه‌های معتبر بین‌المللی محسوب می‌شود. در مقابل، حضور مجلاتی که در فرایند داوری علمی با نارسایی روبه‌رو هستند در نمایه‌های معتبر بین‌المللی کم‌رنگ است و لذا فرصت تأثیرگذاری و مشارکت فعال در جریان جهانی علم از این نوع مجلات سلب می‌شود.

با توجه به ضرورت‌های مطرح شده، هدف اصلی از تألیف و انتشار این کتاب، ارائه منبعی برای رفع نیازهای مطرح در زمینه داوری همتای آثار علمی، با تأکید بر مقالات مجلات

است. ذی‌نفعان داوری و نشر علمی، از جمله برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران عرصه‌های علم و فناوری، دبیران علمی، داوران همتا و پدیدآورندگان، اصلی‌ترین مخاطبان این کتاب محسوب می‌شوند و مطالعه این اثر به همه این ذی‌نفعان توصیه می‌شود. در عین حال، این کتاب می‌تواند نیازهای تخصصی علاقه‌مندان و همچنین نیازهای درسی دانشجویان رشته علم‌سنجی و علم اطلاعات و دانش‌شناسی را پوشش دهد و آن‌ها را با ابعاد، مسائل، چالش‌ها، شاخص‌ها، معیارها و الزامات داوری همتا آشنا کند. با این رویکرد، این کتاب می‌تواند به عنوان یکی از منابع اصلی درس‌های *بین‌المللی سازی مجلات*، *روش پژوهش در علم‌سنجی و سمینار پژوهش در دوره کارشناسی ارشد رشته علم‌سنجی و همچنین درس‌های روش تحقیق، روش پژوهش، سمینار پژوهش و روش پژوهش پیشرفته در کلیه رشته‌ها/گرایش‌ها* و مقاطع تحصیلات تکمیلی علم اطلاعات و دانش‌شناسی و سایر رشته‌ها و نیز در درس‌هایی همچون *نگارش و ویراستاری علمی*، *مدیریت نشر الکترونیکی و ارزشیابی اطلاعات* در دوره کارشناسی علم اطلاعات و دانش‌شناسی به کار گرفته شود. به علاوه، مطالب این کتاب می‌تواند نیازهای طیف وسیعی از اعضای هیئت علمی، پژوهشگران و دانشجویان کلیه رشته‌ها/گرایش‌ها را پوشش دهد و در سطح ملی، برای مجلات علمی، داوران همتا و واحدهای پژوهشی، سودمند و کارگشا باشد.

انتظار می‌رود مباحث مطرح شده در این کتاب بتواند به تبیین بهتر مباحث در حوزه داوری همتا در کشور پردازد و با پیش‌رو قرار دادن چالش‌ها و مسائل موجود در این خصوص، زمینه‌های لازم را برای بهبود بخشیدن به وضعیت داوری همتا در کشور و بهره‌مندی از راهکارها و پیشنهادهای ارائه شده فراهم سازد. علاوه بر این، نگاه دیگر این کتاب به جدیدترین تحولات مطرح در عرصه‌ها، مدل‌ها و ملزومات داوری همتا و مسائل و چالش‌های به‌کارگیری این شیوه‌ها و ابزارهای جدید در عرصه‌های داوری همتا در کشور است.

به همین منظور، در توالی مطالب کتاب، پس از روشننگری دامنه‌های تاریخی و بیان مفاهیم پایه مطرح در داوری همتا و همچنین مرور وظایف داوران همتا در چرخه متحول نشر علمی در فصل‌های اول تا سوم، در فصل‌های چهارم و پنجم به فناوری‌های نوین و داوری همتا و سپس به اخلاق در داوری همتا پرداخته شده است. سپس در فصل ششم، انواع رویکردهای مطرح در داوری همتا مورد مقایسه قرار گرفته و در فصل هفتم، ویژگی‌ها و نقاط قوت و ضعف انواع مدل‌های داوری همتا شناسایی و تبیین شده است. علاوه بر این، توجه به ابعاد و ملاحظات داوری علمی ارزیابانه عملیاتی در حوزه‌های علوم انسانی و اجتماعی و همچنین شناسایی و معرفی مسائل، معیارها و شاخص‌های کمی و کیفی مؤثر در زمینه داوری انواع

تولیدات علمی (مقاله، مجله، کتاب، طرح پژوهشی، پایان‌نامه و رساله)، از دیگر مباحث مطرح در فصل‌های هشتم و نهم کتاب است. با توجه به ضرورت‌های توسعه نظام داوری هم‌تا در مجلات علمی کشور، در فصل دهم چالش‌های داوری هم‌تا برای مجلات ایرانی از دیدگاه ذی‌نفعان تبیین شده و ابعاد، مسائل، ملاحظات و الزامات مطرح در چرخه داوری برای داوران هم‌تا، دبیران علمی و پدیدآوردندگان، بر اساس انتظارات نظام علمی کشور، مورد بحث و بررسی قرار گرفته و در نهایت مهم‌ترین سازوکارها و چارچوب‌های اخلاق داوری با توجه به ملاحظات ملی و بین‌المللی، شناسایی و معرفی شده است. در فصل پایانی کتاب، به منظور بهبود بخشیدن به کیفیت داوری و ارتقای فرایند داوری علمی در کشور، پیشنهادهای راهکارهای لازم به ذی‌نفعان داوری هم‌تا در کشور ارائه شده است. نگاه اول این فصل به برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران پژوهشی است که با فراهم کردن برنامه‌ها و سیاست‌های حمایتی و تشویقی، سازوکارهای لازم را برای بهبود بخشیدن کیفیت انتشارات علمی و فرایند داوری هم‌تا فراهم می‌کنند. سپس مبتنی بر دانش، تجربیات و دیدگاه‌های موجود، در راستای ارزیابانه‌تر کردن و بهبود بخشیدن فرایند داوری هم‌تا در کشور، توصیه‌هایی کاربردی و عملیاتی به دبیران علمی، داوران هم‌تا و پدیدآوردندگان، ارائه شده است.

تألیف این کتاب در راستای توسعه نظام داوری هم‌تا در کشور، با حمایت معاونت پژوهش و فناوری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و مبتنی بر پژوهشی علمی در سطح ملی صورت گرفته است (نوروزی چاکلی، ج - ۱۴۰۳). بنابراین در پژوهش پشتیبان این کتاب، با تکیه بر رویکرد پژوهش کاربردی علم‌سنجی، روش‌های آمیخته کیفی و کمی و به طور خاص روش مطالعه پیمایشی و اسنادی به کار گرفته شده است. اطلاعات بخش مطالعه کمی از نمونه‌ای هدفمند از دبیران علمی، پدیدآوردندگان و داوران هم‌تا به عنوان ذی‌نفعان داوری علمی در کشور، و اطلاعات بخش کیفی از طریق مطالعه منابع فارسی و انگلیسی مرتبط به دست آمد و در نهایت برای ترکیب داده‌های کیفی و کمی، از «رویکرد متوالی توضیحی» استفاده شد. استفاده از این رویکرد برای ترکیب کردن داده‌های کیفی و کمی به منظور توضیح دادن روابط میان یافته‌ها یا بررسی آن‌ها، به خصوص در مواقعی که یافته‌هایی خارج از انتظار پژوهشگر وجود داشته باشد، مناسب است (سجادی و همکاران، ۱۳۹۲). در این مطالعه، منظور از دبیران علمی، سردبیران مجلات علمی، دبیران ناشران کتاب‌های دانشگاهی و مدیران پژوهشی است. همچنین، نویسندگان و اساتید راهنمای پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات

تکمیلی به عنوان پدیدآورندگان مورد نظر سنجی قرار گرفتند. علاوه بر این، داوران مقالات منتشر شده در مجلات معتبر داخلی و خارجی، داوران کتاب‌ها و طرح‌های پژوهشی در جشنواره‌های معتبر ملی و بین‌المللی، و همچنین داوران پایان‌نامه‌ها و رساله‌های تحصیلات تکمیلی، به عنوان جامعه داوران آثار علمی در نظر گرفته شدند.

نگارنده لازم می‌داند از کلیه کسانی که موجبات تدوین و انتشار این کتاب را فراهم آوردند، تشکر کند. پیش از همه، لازم است مراتب سپاس و قدردانی خود را از جناب آقای دکتر پیمان صالحی، معاون محترم پژوهش و فناوری وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابراز دارم که با حمایت‌ها، حُسن نظر و اعتماد خود فرصت انجام پژوهش در این زمینه را در اختیار اینجانب قرار دادند. علاوه بر این، بر خود فرض می‌دانم از جناب آقای دکتر صمد نژاد ابراهیمی، مدیر کل محترم دفتر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که زمینه انجام پژوهش پشتیبان این مطالعه و همچنین انتشار این کتاب را فراهم کردند صمیمانه تشکر نمایم. همچنین، ضروری است تشکر ویژه خود را از آقایان حمید و سپهر نوروزی چاکلی که با همکاری‌های ارزشمند خود، انجام پژوهش پشتیبان این اثر را بر من آسان نمودند، ابراز دارم. به علاوه، جا دارد از سازمان «سمت» و به ویژه از جناب آقای دکتر حمید شهریاری، رئیس محترم سازمان و جناب آقای دکتر محمدرضا سعیدی، معاون محترم پژوهش و فناوری به پاس پشتیبانی‌های همیشگی‌شان از حوزه علم اطلاعات و دانش‌شناسی و از سرکار خانم زهرا محمدی جاهد، کارشناس سابق، و سرکار خانم سمیه کاظمی، کارشناس فعلی گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی به دلیل پیگیری‌ها و تلاش بی‌شائبه‌شان در پیشبرد امور گروه، و همچنین از داوران محترمی که با نکته‌سنجی‌های عالمانه خود زمینه‌های ارتقای اثر را فراهم کردند، صمیمانه تشکر کنم.

در عین حال، باید بر این نکته تأکید شود که با وجود صرف وقت، انرژی، دقت و وسواس زیاد برای تألیف و انتشار این کتاب، بی‌تردید این اثر می‌تواند دارای نواقصی باشد که با همیاری خوانندگان، در ویرایش‌های بعدی قابل رفع خواهد بود. لذا امیدوار است خوانندگان محترم، از انعکاس نظرات، توصیه‌ها، نکته‌بینی‌ها و رهنمودهای ارزشمند خود به نگارنده دریغ نفرمایند.

مقدمه

داوری هم‌تا یکی از بحث‌برانگیزترین، حساس‌ترین و در عین حال مهم‌ترین گام‌ها در چرخه انتشار و ارزیابی آثار علمی به شمار می‌رود و در این میان، داوران از تأثیرگذارترین ذی‌نفعان دانشی در نظام علم و فناوری محسوب می‌شوند؛ چرا که نظرات داوران همواره از تعیین‌کننده‌ترین جایگاه در اعتباربخشی به اثر و همچنین اعتبارسنجی آن برخوردار است و در اخذ تصمیم‌نهایی در خصوص اثر، بیشترین نقش را ایفا می‌کند (Faggion, 2016; Huisman & Smits, 2017). از این رو، توجه به مسائل و ابعاد گوناگون مطرح در امر داوری به دلیل نقشی که در رشد و بالندگی نظام علم و فناوری ایفا می‌کند، همواره در صدر نگاه‌های ملی و بین‌المللی قرار داشته است.

داوری هم‌تا یک وظیفه علمی و حرفه‌ای است که هر پژوهشگر نسبت به آن مسئولیت مستقیم دارد. این وظیفه علمی و حرفه‌ای از آنجا نشئت می‌گیرد که توسعه علمی هر حوزه و ارتقای مجلات و منابع علمی هر حوزه، تحت تأثیر داوری آن قرار دارد. چه بسیار مجلات، کتاب‌ها و سایر منابع هستند که با هدایت داوران تکمیل شده و به سمت صحیح هدایت می‌شوند. بنابراین، داوری بر رویکرد یادگیری-یاددهی نیز مبتنی است. از این رویکرد، داور نه تنها از مطالعه چیزی که داوری می‌کند می‌آموزد، بلکه با انعکاس دانش خود به نویسنده، وظیفه یاددهی را نیز برعهده دارد. چه بسیار داورانی که داوری را صرفاً به دلیل تأثیری که بر فرایند یادگیری آن‌ها دارد انجام می‌دهند و در حین انجام داوری، حتی پیش از انتشار آثار از آخرین تحولات حوزه خود آگاه می‌شوند. در این صورت، داوری می‌تواند ارزشمند و لذت‌بخش نیز باشد. به بیانی دیگر، چنانچه داوری به صورت مسئولانه و با نگاه حرفه‌ای و با رویکرد مبتنی بر یادگیری-یاددهی انجام شود می‌تواند لذت‌بخش باشد؛ زیرا داوری مسئولانه سازوکاری برای حفظ سلامت فرایند ارزیابی نوشته‌های پژوهشی جامعه علمی است. با وجود این، انجام داوری مسئولانه و دقیق نیازمند شرایط و مهارت‌های ویژه‌ای است. داوری نه فقط بر سرنوشت نویسندگان و آثار علمی تأثیر می‌گذارد، بلکه جهت‌دهنده جامعه علمی و سوق‌دهنده آن‌ها به سوی مطالب باکیفیت نیز هست؛ چرا که چنانچه مطالبی نادرست و

غیرواقعی از چشم داوران هم‌تا دور بماند و به اشتباه تأیید شود، می‌تواند به عنوان یک آسیب و آفت وارد چرخه حوزه تخصصی شود و به صورت نادرست توسط جامعه علمی مورد اعتماد قرار گیرد.

بنابراین، نکته حائز اهمیت این است که هر چقدر تعداد مجلات، مقالات و سایر انواع تولیدات علمی و کانال‌های انتقال اطلاعات توسعه می‌یابد و هر چقدر تقاضا برای انتشار آثار علمی افزایش پیدا می‌کند، نیاز به داوری صحیح، دقیق و منصفانه نیز بیشتر می‌شود و جامعه علمی بیشتر بر اهمیت کار داوری وقوف می‌یابد (Lewin, 2014). داوران به عنوان مهم‌ترین بازیگران نظام علمی کشور موجبات ارتقای کیفیت آثار علمی و توسعه کانال‌های انتقال اطلاعات علمی نظیر مجلات را فراهم می‌آورند و با اشاعه دانش تخصصی خود به نویسندگان و دبیران، بر آثار علمی در حال شکل‌گیری و جدید تأثیر می‌گذارند، چرخ علم و فناوری را به گردش درمی‌آورند و سکان اصلی اعتباربخشی به آثار علمی و کانال‌های انتقال اطلاعات علمی را برعهده می‌گیرند (صادقی و همکاران، ۱۳۹۱).

با وجود این، یک داور علمی برای رسیدگی منصفانه به اثر تحت داوری خود باید بخشی از زمان و انرژی مفید خود را به مطالعه و ارزیابی همه‌جانبه آثار هم‌تایان و هم‌قطاران بعضاً ناشناس خود اختصاص دهد که بی‌شک مهم‌ترین دلیل صرف این وقت و انرژی، چیزی جز حس مشارکت در توسعه و پشتیبانی از علم نیست. به‌طور معمول، مهم‌ترین نتیجه‌ای که از این حس مشارکت برای شخص داور رخ می‌دهد، افزایش بار داوری برای داوران منصف‌تر، متخصص‌تر و متعهدتری است که بیشتر به کار داوری اهمیت داده‌اند؛ چرا که داوری تأثیرگذارتر آن‌ها همواره باعث می‌شود تا مجلات، ناشران و دبیران جشنواره‌های علمی، ارسال دعوت‌نامه‌های انجام داوری به این نوع داوران برجسته را در اولویت‌های کاری خود قرار دهند که البته این فشار کاری بر داوران برجسته‌تر را بیشتر و بیشتر کند. بر کسی پوشیده نیست که آنچه دبیران علمی را به سوی دعوت از این داوران برجسته سوق می‌دهد، نظرات کارساز و تأثیرگذار این دسته از داوران است؛ به‌طوری که آن‌ها در مقام یک مشاور فهیم و کاردان عمل می‌کنند و به‌صورت مستقیم در خدمت دبیران علمی قرار می‌گیرند و در اتخاذ تصمیم نهایی به دبیران علمی یاری می‌رسانند و از طرفی به‌صورت غیرمستقیم در خدمت نظام علم قرار می‌گیرند و در ارتقای کیفیت آثار علمی ناشران و مقالات مجلات علمی نقش آفرینی می‌کنند (Voight & Hoogenboom, 2012). در نقطه مقابل، چنانچه کار داوری با اشراف کامل صورت نپذیرد و در فرایند انجام داوری، چارچوب‌ها و اصول لازم برای داوری منصفانه توسط داور

رعایت نشود، کار قضاوت در خصوص اثر سخت می‌شود و در مواردی حتی دبیران علمی را به بیراهه می‌کشاند و آن‌ها را به اتخاذ تصمیم‌های غلط در خصوص اثر سوق می‌دهد که بی‌شک این نقصان می‌تواند به نظام علم ضربه‌های جبران‌ناپذیر وارد کند. یک داوری ناصحیح و اشتباه می‌تواند به صورت ناعادلانه از انتشار یک اثر وزین جلوگیری کند و جامعه علمی را از دسترسی به آن محروم سازد. همچنین یک داوری اشتباه می‌تواند موجبات انتشار یک اثر ناصحیح و بی‌کیفیت را فراهم سازد و در دیدگاه جامعه علمی نسبت یک مبحث علمی، انحراف ایجاد کند (فدایی، ۱۳۹۷).

لذا جامعه علمی در زمینه انجام داوری صحیح و تأثیرگذار با چالش‌های گوناگونی روبه‌روست که برطرف کردن آن به مثابه تبدیل تهدید به فرصت عمل می‌کند و می‌تواند به صورت چشم‌گیری کیفیت آثار علمی را بهبود بخشد (حیدری و ولی‌زاده زارع، ۱۴۰۱؛ فدایی، ۱۳۹۷؛ نوروزی چاکلی، ۱۳۹۹). از طرفی، در نظر گرفتن چارچوب‌هایی برای انجام داوری نظام‌مند و صحیح می‌تواند زمینه‌های لازم را برای تبدیل داوران جوان به داورانی ارزنده و برجسته فراهم سازد و آن‌ها را به سوی انجام داوری‌های عمیق و ارزیابانه عملیاتی هدایت کند. علاوه بر این، دارا بودن ساختار و چارچوبی مشخص، متوازن و نظام‌مند برای داوری علمی می‌تواند نظام علم و فناوری را از ابعاد دیگری نیز توسعه دهد و کار را برای انتخاب داوران تأثیرگذارتر آسان کند و بیش از پیش زمینه‌های لازم را برای بهره‌گیری از دانش آن‌ها فراهم سازد. در اختیار داشتن چارچوب‌ها و معیارهایی مشخص و منسجم برای داوری با توجه به انواع تولیدات علمی و با در نظر گرفتن ملاحظات خاص داوری در هر یک از آن‌ها، از ضروریاتی به شمار می‌رود که باید در فرایند داوری مدنظر قرار گیرد؛ چرا که به عنوان مثال، انجام داوری بر روی یک مقاله از بسیاری جنبه‌ها با انجام داوری بر روی یک کتاب درسی متفاوت است و گام برداشتن در این راه بدون در اختیار داشتن چارچوب‌های علمی لازم می‌تواند نتایج گمراه‌کننده‌ای را به دنبال داشته باشد. چه بسا الزاماً داور یک مقاله، داور مناسبی برای یک کتاب نباشد و چنانچه کتاب را با همان نگاهی که به مقاله داشته است مورد داوری قرار دهد، نتایج مطلوبی حاصل نشود. به علاوه، هر حوزه علمی بنا بر مأموریت‌های خاص خود، از ابزارها و روش‌های گوناگونی برای نیل به هدف غایی بهره می‌برد و در این راه با مسائل، چالش‌ها و مقتضیات خاص خود روبه‌رو می‌شود. در همین راستا باید پذیرفت که مسائل، چالش‌ها و مقتضیات انجام داوری در حوزه‌های تجربی و مهندسی، با مقتضیات موجود در حوزه‌های علوم انسانی، اجتماعی و هنر که با ابعاد دیگری از مسائل و مقتضیات روبه‌رو

هستند، متفاوت است (Brezis & Birukou, 2020; Manchikanti et al., 2015). بدیهی است در چنین شرایطی، نمی‌توان انتظار داشت که داوری و ارزیابی آثار علمی پژوهشگران در حوزه‌های مختلف علم و فناوری، با روش‌ها، معیارها و شاخص‌هایی مشترک و بدون در نظر گرفتن مسائل و مقتضیات خاص آن‌ها و به عبارتی با یک عینک صورت پذیرد.

در این میان، «دفتر برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری» با توجه به مأموریتی که در زمینه ساماندهی امور پژوهشی در سطح ملی برعهده دارد، رسیدگی به امور داوری آثار علمی و به‌ویژه مجلات علمی را در صدر اولویت‌های خود قرار داده است. به این ترتیب، تعمیق بخشی، هدفمندسازی، تفکرمداری، ساختارمندسازی، ساماندهی و مدیریت فرایند داوری علمی در کشور در صورتی می‌تواند در زمینه ارتقای کیفیت آثار علمی و مجلات به بار بنشیند و اثرگذاری نتایج داوری‌های ارزنده بر نظام علم و فناوری کشور را اعتلا بخشد که ابعاد گوناگون داوری علمی را بر اساس پژوهشی مستقل مورد کنکاش و موشکافی قرار داده باشد.

به این منظور، در وهله نخست باید ویژگی‌ها، مشخصه‌ها و نقاط قوت و ضعف انواع رویکردها و مدل‌های داوری علمی و ملاحظات آن که زمینه‌ساز تفاوت در ابزارها، روش‌ها و مقتضیات داوری علمی است تبیین شود و سپس بر اساس آن، به منظور داوری ارزیابانه عملیاتی برای انواع تولیدات علمی در گروه‌های موضوعی گوناگون راهکارهایی اندیشیده شود.

به این ترتیب، این که مهم‌ترین رویکردها و مدل‌های داوری علمی و نقاط قوت و ضعف هر یک در مقایسه با یکدیگر کدام است؛ مهم‌ترین ملاحظات، معیارها و شاخص‌های مطرح برای داوری انواع تولیدات علمی در گروه‌های موضوعی گوناگون کدام است؛ مهم‌ترین چالش‌ها و الزامات عملی و اخلاقی داوری برای ذی‌نفعان آن کدام است؛ و این که برای اعتلا بخشیدن به فرایند داوری در کشور به چه سازوکارها، تمهیدات، چارچوب‌ها و سیاست‌گذاری‌هایی نیاز است، همگی از مهم‌ترین دغدغه‌های موجود در این زمینه محسوب می‌شوند. این مطالعه درصدد پاسخ‌گویی به بخش عمده‌ای از همین مسائل است.